

ERDÉLY ALKOTMÁNYA

HA ERDÉLYORSZÁG viszontagságos történetén áttekintünk, melyben fény és árny oly gyakran váltakoztak, önkéntelenül felvetődik az a kérdés, minő volt ennek a kis országnak állami szervezete, amely egyszer, Bethlen Gábor és a Rákócziak idejében képessé tette arra, hogy fontos tényező legyen az európai politikában, máskor meg nem tudta megakadályozni, hogy török basák és császári generálisok kénye-kedvétől függjön lakóinak jóléte. Megtalálhatjuk-e benne az államszervezetnek azt a formáját, amely kis országok sorsát is irigylésreméltóvá tudja tenni?

Erdély már a középkorban, a magyar nemzeti állam virágkorában közigazgatásilag bizonyos különállást élvezett, olyan fejlődésen ment keresztül, amely megkönnyítette ott állami szervezet kialakulását. E fejlődés következtében már az erdélyi terület leválásakor megvoltak bizonyos tényezők, amelyek ha alapul nem is szolgálhattak az állami élet új felépítésénél, mégis előkészítették az utat új államérzésnek a különvált terület lakóiban.

Erdély lakosságának jelentékeny részét, a székelyeket és a szászokat honvédelmi okokból telepítették le a határok védelmére, sőt az oláhság hunyadmegyei és Szörényi telepei is katonai rendeltetésűek voltak. Honvédelmi okok tették elsősorban szükségessé, hogy az akkori közlekedési viszonyok mellett az ország középpontjától, a királyi udvartól távoleső Erdély különálló közigazgatásban részesüljön. Lakosságának megfelelően már az Árpádok korában közigazgatási szempontból három részre oszlott. A magyar nemesség, amely az anyaországból beszármazott királyi adományosokból és a királyi várak katonai eleméből, a vár jobbágyságból alakult ki, miként az anyaországban, megyékben volt megszervezve, amelyek az igazságszolgáltatásban bizonyosfokú autonómiát élveztek. A hét magyar megye élén állott a vajda, a király képviselője, aki az igazságszolgáltatás és a honvédelem vezetője és kezeli a királyi jövedelmeket. Ő a király embere, akit, miként a többi főtisztviselőt az anyaországban, a mindenkori uralkodó bizalma emel állásába. Megbízatásának ideje a király kényétől függ, akárcsak a főispánoké. A király a vajdára bízta Erdélyt, aki azután a kisebb hivatalokat, amelyek nem tartoztak a megyei autonómia körébe, saját embereivel, hű szolgálival töltötte be. Ezek: a vámjévedelmek, a bányakezelés, pénzverés és a sószállítás alkalmazottjai stb. személyes szerződéses viszonyban állottak a vajdával.

Hasonló bizalmi embere volt a királynak a meglehetősen fejlett autonómiával rendelkező székelyek és szászok felett is. A székely ispán ellenőrzi és vezeti a székelyek haderejét, gyakorolja az igazságszolgáltatási jogokat, míg a szászok felett a késő középkorig a szebeni gróf képviselte a királyi hatalmat. Katonai okok, a török elleni védekezés tette szükségessé, hogy a hadvezetés egy kézben egyesíthessék a XV. század második felében, amikor az erdélyi vajda rendszeren a székely ispán tisztét is viselte.

A három közigazgatásilag különálló egység, az erdélyi három nemzet a belső és külső viszonyok hatása alatt már a XV. században kereste a kapcsolatot egymással. Az 1437. évi nagy jobbágylázadás, mely a magyar megyei területen tört ki, de azután a székely és a szász birtokosokat is fenyegette, hozta létre az első érdekszövetséget, „úniót“, a középkori birtokos szövetkezések e tipikus példáját. Ezt utóbb több ízben megújították, véd- és dacszövetséget kötve a belső és külső ellenfelek ellen, az előbbiek közül nem véve ki a királyt sem, amennyiben az régi kiváltságait meg akarná sérteni. A három nemzet szövetkezését és a vajdai hatalom egyidejűleg bekövetkezett megerősödését bőven megmagyarázza az a körülmény, hogy Erdély a XV. század közepétől kezdve állandóan a török betöréseinek volt kitéve és mivel királyainktól, akiknek politikai céljai nyugaton voltak, kevés támogatásban részesült, magának kellett védelméről gondoskodnia. Az úniók azonban korántsem jeleznek törekvéseket az anyaországtól való elszakadásra, hanem csak helyi szükségletek kielégítését célozták. Ezek az úniók, amelyek a védelmen kívül legfeljebb az igazságszolgáltatásra terjedtek ki, Mohács után mégsem szolgáltathatták új államélet felépítésének alapjait. A három nemzet mindegyike a maga körülhatárolt egységes területén továbbélte külön életét, amely társadalmilag, majd a reformáció idejében vallási tekintetben is lényeges eltéréseket mutat egymástól.

MIKOR ERDÉLY és vele Magyarországnak néhány, az erdélyieknél gazdaságilag fejlettebb, termékenyebb és népesebb keleti megyéje a kettős királyválasztás következményeképp a török szultán akaratából és parancsára elvált az I. Ferdinánd uralta nyugati területektől, amikor a török hódoltság beékelődése folytán természetes földrajzi szükségéggé vált ez a különválás, az állami élet formáit Erdély csak abból az államszervezetből vehette, amelyben eddig is élt: a magyarból. Az eddigi magáraultság pedig megkönnyíthette az elválást.

Magyarország az Anjouknak még abszolutisztikus patrimonialis kora után a XV. században fejlődött a rendi alkotmány felé, ami rohamos léptekben ment végbe a század utolsó évtizede, a Jagellók kora óta. Az ősi magyar királyi hatalom, a magyar államot megszervező és fenntartó erő korlátozása, ami az energikus Mátyás alatt nem sikerülhetett, II. Ulászló alatt egyre nagyobb mértékben vált valóvá. Azóta, hogy a XV. században Magyarországon is van már rendi gyűlés, mint állandó alkotmányos intézmény, nálunk is lehet rendi alkotmányról beszélni. A Jagellók alatti tömeges országgyűléseknek egyre viharosabb, a fegyveres küzdelemig elfajuló lefolyása, heves

pártküzdelmek, melyek az ország egész nemességét megmozgatták, és főleg az a jelenség, hogy az országgyűlések az eddigi királyi jogkörnek egyre nagyobb részébe avatkoztak be, mutatják, hogy a magyar alkotmányfejlődés a lengyel nemesi *respublica* irányában haladt.

A magyar rendi alkotmánynak alapja a szabad királyválasztás, amelynek jogához az Árpádok államalapító dinasztiájának kihalása után az a véletlen történeti tény juttatta a magyar nemességet, hogy az Anjouknak csupán két nemzedékre kiterjedő uralkodása után egy királynak sem voltak fiúutódai, egyik sem tudott dinasztiát alapítani. Miként másutt, nálunk is elismerték ebben az időben a rendek azt az elvet, hogy ha a királynak fia van, nem kerül választásra a sor. Ezt még az 1505. évi radikális és a nemzeti jogokat hangsúlyozó rákosi gyűlés is hangsúlyozta. II. Lajos születése után megkoronázásával tényleg újból megvalósult ez az elv.

A királyválasztás mindenütt alkalmat adott feltételek megállapítására. Csak ezek elfogadása árán választották meg a rendek az új uralkodót. Ezekben a rendi jogok és kiváltságok, az „ország“ szokásainak megerősítését érték el a rendek, azután sérelmek orvoslását, az előző uralkodó behozta újítások eltörlését és új jogok szerzését ígértették meg maguknak.

Az erdélyi fejedelemségben is a régi három nemzetből álló rendiség a legnagyobb súlyt a szabadválasztásra helyezte, de míg a régi magyar királyságban kívülálló tényezők nem gyakorolhattak döntő befolyást a „libera electióra“, addig mily más volt helyzete a szultán akaratából elkülönített Erdélynek, amelynek urai évi adóval tartoztak a portának az alattvalói viszony elismerése fejében! Török és német közt mily kevésszer volt szabad az erdélyiek elhatározása! Történetünknek számos tragikus fordulatát itt is nem csekély részben okolja meg az a véletlen, hogy itt sem tudott nemzeti dinasztia kialakulni, amely az állandóságot biztosította volna.

A szabadválasztásnak fikcióját azonban állandóan fenntartották törvényben és választási „feltételeket“ fogadtattak el azokkal a fejedelmekkel is, akiket idegen hatalom parancsszavára emeltek maguk fölé. János Zsigmond elismerésekor, aki mint János király fia a már jelzett évszázados felfogás szerint joggal emelhetett igényt az uralomra, mintha ez elv hangoztatásával hajtának meg fejüket a szultán pártfogolja előtt: „A hatalmas török császár — írják az országgyűlési végzésben — azelőtt is nem azt kívánta mitőlünk, mostan is nem azt kívánja, hogy az ő birodalma úgy légyen miközöttünk, mint afféle országiban, kiben török lakik, hanem kíván engedelmisséget a mi urunk gyermekének neve alatt; azt kívánja, hogy ezt esmérjük fejedelmünknek és királyunknak lennie; ő nékie úgy engedjünk, mint tartozunk urunknak, királyunknak engedni; ezt pedig hogy a mi erőnkkel, ne az ő segítségével hozzuk bé egyenlő akarrattal.“

Noha a választás csaknem kivétel nélkül hajdúeregek, török basák nyomása alatt ment végbe, a XVII. század közepén elfogadott erdélyi törvénykönyv elején büszkén hangoztatják a rendek, hogy „ez hazának eleitől való szokása szerént a fejedelmek választásában

a regnicoláknak libera electiójuk mindezeideig megtartott, melyhez képest a választandó fejedelmeknek személyek és az időnek kívánsága szerint szoktanak a fejedelmeknek conditiókat előírni...“ Mikor Báthory Gábor fegyveres erővel megválasztatja magát, lemondásra készítvén a megválasztott Rákóczi Zsigmondot, nagyban hangoztatják szabadságuk e főpillérét: „Minthogy az elmúlt sok háborúidőben mind vérünk hullásával s mind hazánkon kívül való bujdosásunkkal az egy fő szabadságunkat, a libera electiót megtartottuk és a két császártól is, valamint s valahogy lehetett kicsikartuk...”

A választó rendek Erdélyben is megkívánták az új fejedelemtől feltételek megerősítését, „a választási kapitulációk“ kibocsátását, amelyet itt is, mint más rendi országokban, alaptörvénynek szerettek tekinteni. Ezt az alaptörvényt a választáskor az előző fejedelemmel szerzett tapasztalatok szerint vagy az új személyének megfelelően átalakították: megváltoztatását avagy az előzőnek egyszerű helybenhagyását „az időnek mivolta hordozza magával“, amint a rendek mondják.

Bárhol és bármikor kiadott választási kapituláció a rendi szabadságok s így a rendi alkotmány megerősítését tartalmazta. Az egykorú államelmélkedők azt tartották róla: „Ahol nagyobb a capitulatio, ott joggal szabadabbnak tartható a nép.“ Tulajdonképpen a fejedelem részéről tett személyes ígéret volt ez, amelynek hatálya halálával megszűnt; nem olyan, mint a modern alkotmánylevél, amely tartós biztosítékot kíván adni és kihatással van az állam egész további életére. Erdélyben még azokkal a fejedelmekkel is kiadatták, akiket a török basák neveztek ki, akik tehát éppen nem a rendek megválasztásának köszönhetőek hatalmukat. A szokás előtt ezek is meghajoltak, hiszen nem származtak nagy kötelezettségeik az általános ígéretekből.

„Noha nem tagadhatjuk, — mondják a rendek Barcsai Ákos ígéreteinek bevezetésében — hogy Nagyságod fejedelmi méltóságos tisztibe való béállása nem eleinktől reánk maradt s eddig megtartott libera electiónk által lőtt legyen, hanem a hatalmas nemzeteknek parancsolatából kényszerítettünk Nagyságodat acceptálnunk és fejedelmünknek ismérnünk... Nagyságod is pedig nem nézván azt, minémű úton lépett legyen fejedelmi tisztibe..., mind azokat a conditiókat, melyeket országul magunk jövődöbéli használatunkra alkalmasnak ítéltünk, felvállalta s azok szerént való igazgatásunkra hittelt magát... kötelezte.“

A feltételek száma az idők folyamán egyre növekedett. Míg Báthory Gábor választási feltételei csak nyolc pontot tartalmaznak, Kemény János és Apafi Mihály már több mint húsz cikkben tesznek esküvel fogadott ígéreteket. De vajjon nagyobb volt-e a rendek szabadsága, fejlettebb-e a rendi alkotmány a török dűlás keserves éveiben és Apafi udvarának kormányzása alatt, mint Báthory Gábor szeszélyes, korlátokat nem ismerő uralma alatt?

A választási feltételek mindig tartalmazták a főszabadság, a választási jog biztosítását, a fejedelem ezt semmi módon ki nem játssza utódjának meghatározásával. A négy bevett vallás szabad gyakorlását biztosítja. A szabad vélemény nyilvánítását az országgyűlésen meg-

védi. Az ország törvényeit megtartja, a nemesi szabadságokat biztosítja, elsősorban és kiemelten a személyes szabadságot: senkit a rendek közül törvényes idézés és elítélés nélkül el nem fogat. Senki perébe magát nem elegyíti, válogatás nélkül mindenkinek igazságot szolgáltat. Keserves tapasztalatok alapján minden ízben megígérik a fejedelemmel, hogy a portától el nem szakad, de a többi szomszédal is fenntartja a békességet.

A választási feltételek fontos pontjai azok, amelyek a fejedelem tanácsának összetételére és hatáskörére vonatkoznak. A tanácsnak, ennek a legrégebb és Európaszerte megtalálható intézménynek az erdélyi rendek régi magyar tradíció folyományaként fontos szerepet szántak. Ebben az erdélyi alkotmány kétségtelenül folytatója a magyaroknak. Már az Árpádok idejében megvolt, az Anjouk korában fontoságban egyre emelkedett a király tanácsa, ez a szervezetlen intézmény, amelynek összetétele és működése szokásjog alapján fejlődött ki, nagyon hosszú ideig tisztán a király befolyása alatt. Már a XIII. század végén III. András idejében történt egy meg nem valósult kísérlet, mint már az akkor másutt is előfordult, a tanács összetételének meghatározására a nemesség részéről, aminek alapján tévesen azt szokták következtetni, hogy a miniszteri felelősség elve nálunk már 1298-ban megvalósult. Szó sem volt még ekkor ilyesmiről, évszázadokon át megmaradt még a király tanácsa régi patriarchalis szervezetében, illetőleg szervezetlenségében, tagjainak bármi felelőssége nélkül. Csak a Jagellók idejében kezdenek a rendek áldatlan párt-harcok közt törvényeket hozni a tanács összetételéről, tagjainak számáról és megválasztásáról, a tagok számának arányáról a fő- és a köznemesség köréből és többek közt arról, hogy a tanács tagjai felelősek az országgyűlésnek, annak ellenőrzése alatt állanak. Ezek a törvények nem maradtak papíron, mint sok középkori törvényünk, hanem kezdtek meg is valósulni, úgyhogy a XVI. század elején valóban kialakulóban van a felelős tanács. Ennek a fejlődésnek Moháccsal vége szakadt. Ferdinánd bécsi székhelyén az új bürokratikus kormányzások közreműködését, idegenek tanácsát vette igénybe; Pozsonyban helytartója mellett is volt ugyan tanács, de annak szerepe másodrangú volt.

Erdélyben is a tanács útján akartak a rendek a fejedelmi hatalom gyakorlására befolyást gyakorolni. Fráter György mellé tanácsot választottak s ez később a fejedelmek alatt is megmaradt. A tanácsosokat a három nemzetből egyenlő arányban vették, utóbb a fejedelem nevezte ki őket. Az erdélyi tanács hatásköre sem volt megállapítva, hanem az általában minden fontosabb, az országot érintő ügyre vonatkozott, amint az erdélyi törvénykönyv írja: „A tanácsrend azért szokott a fejedelmek mellé alkalmaztatni és kötelesek is azt tartja, hogy minden jó és közönséges haszonra nézendő tanácsokat adjanak...” Bethlen Gábor választási feltételeiben némileg részletezik is a rendek a hatáskört: a fejedelem „tanácsadásokhoz oly köteles legyen, hogy belső és külső országos dolgokat, a két császárhoz vagy több szomszéd országokhoz való conföderatiokat, derekas donatiokat és főtiszteket ezeknek hívek nélkül ne cselekedjék, se osszon“.

A II. Rákóczi Györggyel szerzett keserű tapasztalatok bírták rá a rendeket arra, hogy Barcsai Ákossal és utódaival megígértették, hogy követségeket a tanács nélkül nem fogad, szövetségeket nem köt, „hanem az egész országnak minden statusinak megegyezett akaratjokból országgyűlésében“. A tanács tagjait az országgyűlésen megeskették az ország és a fejedelem hűségére, tanácsadásukhoz annyira kötik a fejedelmet, hogy „azoknak megegyezett akarat) ok nélkül derekas országos dolgot ne igazgasson“, föltisztségeket azok tetszése nélkül ne adjon, azokkal együtt is csak az országgyűléssel, „különben az ország semmivé tegye“.

Volt-e az ellenőrzésnek valami módja a tanácstagjaival szemben? Illuzóriussá tesz minden óhajt, amelyet a rendek a tanácshoz fűztek, az, hogy ezt az ellenőrzést a fejedelemre kellett hagyniok. Bethlen Gábornak meg kell ígérni választói feltételei közt: „Ha a tanácsok közül országunk törvénye, szabadsága, decretumi ellen valamelyik lelkiismeretét nem tekintvén, veszedelmes és ártalmas tanácsra indítná önagyságát, a valónak kiderítése után, kedvezés nélkül afféle tanácsadót proscriptioval és hűtlenséggel büntessen“. A fejedelem gondja tehát, hogy a tanács tagjai a rendi szabadságokon és a törvényeken sérelmet ne ejtsenek.

A választási feltételekben foglalt rendi biztosítékokat a fejedelemnek esküvel kellett megfogadni és csak ez eskü fejében járt ki neki alattvalói, a rendek hűségesküje. A rendi alkotmány szerződésszerű, amelyet minden egyes uralkodóval újból állapítanak meg a rendek. A régi hűbérjogi felfogásból eredő gondolat szerint a hűség egyformán kötelezi az urat a hűbéressel, valamint a hűbérest az úrral szemben. Ennek a felfogásnak az állami viszonyokra átvetítése, hogy az alattvaló is csak akkor van kötelezve hűségre az uralkodóval szemben, ha ez az ő szubjektív jogait, kiváltságait, ami a rendiség idejében egyenlő az alkotmánnyal, tiszteletben tartja. Az államegység gondolata, az objektív államhűség nem volt meg a XVI—XVII. századi Erdélyben, mint a rendiség kifejlődése idejében Magyarországon és másutt sem. Uralkodó és alattvalók, a fejedelem és a rendek, vagyis a három nemzet, mint szerződő felek állnak egymással szemben.

Ezt a felfogást világosan kifejezik az erdélyi rendek akkor, amikor II. Rákóczi György kiskorú fiát, Ferencet atyja kívánságára fejedelemmé választották és kijelentették, hogy mivel a megválasztott az esküt az ő jogaira nem teheti le, ők is elhalasztják hűségesküjük letételét: „eleitől fogva ez hazában a fejedelmek választásába observáltatott mód és rend szerint a regnicolák is homagiumokat nem deponálhatják mindaddig, míglen önagysága is a regnicoláknak tartozó juramentumát a praescribált conditiók és a haza szabadságának kívánsága szerint nem deponálhatja“. A fejedelem „az országnak“, azaz a rendek összességének éppúgy kötelezve van, mint ezek a fejedelemnek; az előbbi kötelezettségből folyik az utóbbi: „Mivelhogy a fejedelmek az országnak minden rendelnek kötelesek, úgy alattuk valók is, hogy hittel legyenek kötelesek a fejedelemnek, szükségképpen kívánatik“, írja az erdélyi törvénykönyv.

Az alattvalók hűsége feltételes és csak addig tart, amíg a fejedelem megtartja a törvényt, amíg tehát nincs ellenmondásra ok. Ha a

fejedelem a rendek szabadságait megsérti, a letett hűségeskü nem kötelez. A rendek így esküsznek hűséget: „... esküszöm az élő Istenre... Erdélyország fejedelmének mindig hű leszek, ellenségének ellensége, barátjának barátja leszek, soha se titkon, se nyilván az ő nagysága méltóságos személye vagy fejedelemsége ellen nem practicálok ... Úgy mindazáltal, ha ő nagysága is az eleibe adatott conditiók szerént bír és igazgat“ és hozzáteszik a II. Rákóczi György bukása okozta pusztulás hatása alatt: „és a hatalmas török császárhoz való tökéletes hűségben végiglen megmarad“.

Szegény erdélyiek néha, a török nyomás alatt, még olyankor is kénytelenek voltak esküt letenni, mikor még régi esküjük kötelezte őket. Így mikor Barcsai Ákosnak a porta kívánságára hűséget esküdtek, hogy lelkiismeretükkel összeütközésbe ne kerüljenek, fenntartották, hogy ha Rákóczi György „a fényes portától kegyelmet nyerhet,, az ő nagysága hűségére“ szabad legyen visszatérniök.

A rendek gyakorolják az országgyűlésen a törvényhozás jogát. Gyakran tartottak országgyűlést Erdélyben, mint közvetlen Mohács előtt Magyarországon is; évente kétszer, később egyszer gyűltek Össze a rendek a fejedelem meghívása alapján. A gyűléseken nem jelent meg minden nemes, hanem a nemesországot követek képviselték. Hasonlóképpen a székely és a szász székeket, valamint a magyar városokat is. Személyesen jelentek meg azok, akiket a fejedelem erre meghívó levéllel felszólított: a főnemesek. Az országgyűlés egykamarás volt, tagjainak száma igen változó. Javaslatokat a fejedelem terjesztett elő, de a rendek is kérhettek valamit a fejedelemtől. Az országgyűlés hatásköre nem volt megállapítva, éppúgy szokásjogon alapult, mint másutt. Főerőssége az adók és a hadi terhek megszavazása, ami mindenütt a rendi gyűlések összehívásának és intézményes kifejlődésének az alapja szokott lenni.

A rendi jogok védelmére a fejedelemség korában is kötött a három nemzet többízből szövetséget. Ebben a négy bevett vallás szabad gyakorlását, a három nemzet szabadságának és privilégiumainak kölcsönös védelmét biztosították egymásnak. Ha valamely nemzetnek sérelme esnék, az értesítse a másik kettőt, keressék meg aztán a fejedelmet és tanácsát a sérelmet szenvedő ügyében „sőt minden úton és módon a három nemzetség egymásnak oltalommal, segítséggel tartozzék lenni, méltó panaszolkodásokra“. Hasonló az eljárás magán-személyek panaszja esetében is. A kölcsönös segítség tehát csak a sérelem együttes felpanaszolására vonatkozott.

AZ ELMONDOTTAK SZERINT Erdély olyan alkotmányos monarchia volt, amelyben a rendeknek kiterjedt jogaik voltak. Ez azonban csak a látszat. E jogok nagyon bizonytalanok, amit a rendek maguk is éreztek és ezért erősítették meg azokat újból és újból és tétettek le rájuk esküt. A rendi alkotmányt itt is, mint másutt, az uralkodó és a rendi gyűlés jogainak ellentéte, dualizmusa uralja, szintén a Mohács előtti magyar alkotmány örökségeként. A rex és a regnum, azaz a nemes ország, a rendek összessége, mint két ellentétes pólus, állnak itt is egymással szemben, mert itt sem ismerték az állam szemé-

lyiségét, az uralkodó és a rendek jogainak és hatáskörének szerves összekapcsolását, hanem egymással küzdő felek jogait, amelyek a küzdelem folyamán változtak az uralkodó egyénisége szerint. A rendi alkotmányban nincsen állandó fejlődés, hanem váltakozó korszakok. Az egyikben a rendi jogok nagy arányban fejlődnek, a következőkben visszaesnek. Elég nálunk a Mátyás uralkodását megelőző évtizedek, azután Mátyásnak szinte korlátlan uralma, majd a Jagellók korszakára utalnunk.

Erdélyben, ha a dolgok mélyébe tekintünk és nem felállított jogi sémák szerint igazodunk, még változás sem sok volt. A rendek látszólagos jogai mellett szinte túlnyomó a fejedelmi hatalom és sokszorosan beigazolvva látjuk azt, hogy rendi monarchikus államban valamely jogszabály formális fennállása nem jelenti annak tényleges érvényesülését.

Az erdélyi fejedelmi hatalom a középkori magyar királyi hatalomnak folytatása, amely az állami élet minden terén szabályozólag hat s amelyet itt, hol Erdély különleges külpolitikai helyzete parancsoló szükségként köti meg a rendek kezét, még adómegajánlási jogokkal sem tudtak fékezni. A fejedelmi hatalom bizonyos alsóbbfokú közigazgatási és igazságszolgáltatási autonómia mellett korlátlannak mondható. A választási feltételekbe foglalt általános ígéreteken kívül nincs az erdélyi alkotmányban semmi gondoskodás olyan intézményről, amelynek a fejedelem alkotmányos összeütközések esetében magát alávetni tartoznék.

Két tényező magyarázza a fejedelmi hatalomnak ily korlátlan irányú fejlődését. Amíg a fejedelem mögött a szultán áll, addig rendi ellenállásról úgysem lehet szó. A másik meg a protestantizmus tanítása az isteni eredetű hatalomról, amely kormányát maga választja ki. De a hagyomány sem akadályozta ezt a fejlődést. A régi magyar alkotmányt mindennél inkább jellemzi a nagy uralkodói hatalom, amelyet az Árpádok nemzeti dinasztíája alapított meg, s amely még a későbbi századokban is erőteljes egyéniségeknek az ország erejének forrásaival csaknem korlátlan rendelkezést biztosított.

A fejedelem, miként a magyar király, az államjövendelmek túlnyomó része felett szabadon rendelkezett, őt illette meg az államvagyon kezelése. Mint legfőbb hadúr, rendeli el a felkelést és rendelkezik a hadsereggel. A legfőbb igazságszolgáltató fórum, aki sokszor halasztó rendelettel, személyes ítélezéssel vagy az ítélet végrehajtásának felfüggesztésével avatkozott bele a törvénykezés menetébe. Megvan, mint a magyar királynak az adományozási joga azokban a jószágokban, amelyek magszakadás vagy hűtlenség miatt szállnak vissza kezére. Ipari és kereskedelmi téren saját belátása szerint intézkedik, ami nagyon alkalmas új jövedelmi források megnyitására és így hatalmának emelésére.

A külügyi vezetés is teljesen a fejedelem kezében volt, hiába rendelték el törvények a tanács meghallgatását külügyi kérdésekben, A fejedelem maga küld követeket, látja el őket utasításokkal és köt szerződéseket. A tanáccsal szemben általában hasonló a fejedelmek álláspontja, mint a régi magyar királyoké. Csak akkor vették igénybe

közreműködését, amikor jónak látták és nem érezték magukat lekötve miatta. Az erdélyi tanács különben engedelmes eszköz volt még akkor is, amikor a fejedelmek több tagját önkényesen kivégeztették.

Ugyanezt mondhatjuk az erdélyi országgyűlésről is. A fejedelem nagy materiális hatalmával szemben ez sohasem mert jogaira hivatkozni. Báthory Zsigmond törvénytelen kivégzései is a rendi országgyűlés helyeslésével találtak. Báthory Gábort pedig kegyetlenkedései után „a haza atyja” nevével tisztelték meg. E gyülekezet hatáskörét a fejedelem teljesen ellensúlyozta. Javaslatával előírta, mivel kell foglalkoznia. A szabad szólás joga a választási feltételek ismételt megerősítése ellenére sem érvényesülhetett sem itt, sem a tanácsban. Javaslatának sima elfogadását a fejedelem az országgyűlés összetételével, a regalisták számának megfelelő emelésével biztosította. A többséget az udvari méltóságok, a táblai bírák és a regalisták, továbbá a megyei követek közt mindig helyet foglaló főispánok alkották, akiket a fejedelem nevez ki. Az országgyűlések ezért igen csendes lefolyásúak, erős ellenzék nem is volt ott. Legtöbbször csak egy-két napig tartottak az ülések, amelyeken az adót megszavazták és a fejedelem intézkedéseit, amennyiben jónak látta őket a rendekkel közölni, helyeselték. Ami annyit jelent, hogy a fejedelmek egyénisége szabadon érvényesülhetett, s így érthető, hogyan következhetett Báthory István és Bethlen Gábor nagy korszakára átmenet nélkül egy-egy mély hanyatlás.

Mikor a török kiűzése után a Habsburgok, mint magyar királyok, Erdélyt újra birtokukba vették, a fejedelmi hatalom örökébe léptek, amely az alkotmány fenntartása mellett is a korlátlan uralkodást biztosította, a közigazgatás legfőbb szervezésének jogán Erdélyben kormányshéket, a guberniumot állították fel, amely hivatva volt a Bécsben működő kancellária utasításai szerint a kormányhatalmat gyakorolni. A rendi alkotmány továbbra is fennmaradt és az elmondottak után nem csodálkozhatunk azon, hogy I. Lipót Bethlen Miklós közbenjárására 1691-ben diplomát adott ki, amelyben a rendek jogait és szabadságait biztosította a fejedelmválasztás nélkül és az ellenállási jog kifejezett eltörlésével. Erdély továbbra is megtartotta rendi alkotmányát, csak hogy fejedelme nem Gyulafehérvárott, hanem Bécsben székel. S ez a rendiség, a középkorvégi magyar alkotmány kései leszármazottja maradt fenn Erdélyben 1848-ig.

ECKHART FERENC